

Etik for embedsmænd

Dansk Jurist- og Økonomforbund, "Fagligt etiske principper i offentlig administration. Betænkning afgivet af DJØF's fagligt etiske arbejdsgruppe. September 1993", Jurist- og Økonomforbundets forlag

En kommentar til betænkningens etiske horisont

SVEND BJERG

Så kom turen til embedsmændene, de vil være etiske, have en professionsetik, i stil med læger, revisorer, aktuarer. Ethiske embedsmænd, vendingen skurrer i ørerne, for det burde jo være en selvfølgelighed, men pr. september 1993 har man fået papir på sin etik, en grundig redegørelse, som afslutter med 7 forslag til fagligt etiske principper. Der er åbenbart gået skred i embedsmænds etik, for normalt taler man ikke højt om det selvfølgelige, etikken, som ligger indfældet i praksis, som oftest ureflekteret, den ligger i rygmarven, indtil den dag kommer, hvor man bliver usikker, ude af stand til at handle rigtigt og rimeligt pr. refleks. Tamilsagen¹ satte skub i tingene, men betænkningen demonstrerer gavmildt, hvordan rollen som embedsmand i længere tid har udvist krisesyntomer, navnlig på grund af rollens politisering.

Roller som embedsmand trues også, fordi en gammel bastion falder, traditionen for ren faglighed uden indblanding af fagteksterne værdier, i særdeleshed retspositivismen, hvis utroværdighed i sin særligt danske alf ross'ske udformning har sat jurister på jagt efter andre, mere livsnære rets-

kilder end domstolsafgørelser. Det er atter blevet respektabelt at tænke sig om i større samfundsregi, etikken er på vej ind. Men hvordan?

Etik eller legitimation

Sørger man ikke for at argumentere etisk klart, degraderes en professionsetik til simpel legitimation, argumentet udskiftes af påståelighed. Til DJØF's ros må man sige, at betænkningen går på med krum hals, praktisk og pragmatisk indstillet. De store spørgsmål rejses: om embedsmænd må lyve, bryde loven, fuske i faget, tale politisk efter munden osv. Selvfølgelig ikke, siger man spontant som udefrakommende ikke-embedsmand. Skulle det nu være et problem? Så må det stå galt til.

Min første kritik går på, at betænkningen gør en dyd ud af sin mangel på fagetisk kompetence, hvorpå man både modigt og halsbrækkende lancerer sin egen etik, aldeles ubeskyttet – og rodet. Det er en værdietik, for så vidt klassisk, aristotelisk og thomistisk, en teleologisk etik, ofte hierarkisk opbygget i en værdiskala. DJØF's betænkning skærer igennem og ned, dens model er enkel eller simpel: basis for al etik er værdier, de brydes som gennem en prisme i kulturen og den enkeltes følelser, for endelig at blive formuleret i regler, regelsæt af faglig, social, politisk, retslig, konventionel art.

1. Tamil-sagen er nærmere omtalt af Carsten Henrichsen i Retfærd nr. 55, p. 49-68.

Alt sammen tilsyneladende klart nok, men ikke hvis man nærlæser teksten. Så skifter sprogbrugen, pludselig indføres uklart en dydsetik, et menneskesyn, og grænserne mellem forskellige normsæt flyder.

Etisk kompetence betyder, at man kan identificere de særligt etiske problemer til forskel fra andre problemer, at man véd, hvordan etisk argumentation forløber, kort sagt at man råder over et etisk sprog. Betænkningen taler i flere, modstridende sprog.

Overhovedet er det tvivlsomt, om "værdier" duer som grundlag for en etik. Værdier er resultat af en vurdering, af hvad vi sætter pris på, de afhænger af vor vurdering og viser derfor ikke, hvad der i sig selv var værdifuldt. Derfor kan vi udnævne snart det ene snart det andet til en værdi, vi kan ændre værdisæt, kort sagt der klæber noget uforpligtende ved værdier. DJØF's betænkning citerer menneskerettighederne som en værdi, uden så meget som at antyde, hvor usikkert et etikgrundlag de er, jf. kritikken fra Marx til vor tids kinesiske politikere. Det betyder, at betænkningen er etisk løst funderet, den forudsætter for meget og fører ikke diskussionen af de praktiske konfliktsituationer til bunds. Eksempelvis gør man også uanfægtet ud fra, at hensynet til den enkelte er en grundværdi, som om der ikke just opstår en lang række etiske konflikter mellem embedsmænd og borgere, akkurat fordi det grundlæggende forhold er et magtforhold, en interpersonal relation, funderet i fællesskab, ikke i individet, for nu at sige det ultrakort.

For klarhedens skyld ville jeg foretrække en anden etisk model, ud fra den indsigt at "værdier" er udtryk for vore refleksioner over det gode liv, det gode menneskeliv, en

vision af det allermest levende mennesker imellem. Basis for etik er da ikke "værdi", men livet selv i vores mangefacetterede vision af det. Etikens formål er da at indøve "livet selv" i henholdsvis "holdning" (her kan man tale om dydsetik) og "handling" (vejledt af en regeletik). Regel- og dydsetik bygger på livsvisionen, så først og sidst måtte man da spørge, hvad det gode liv for en embedsmand er, og svaret er kortfattet: det liv (med implicitte dyder og regler), som tjener borgerne og deres politiske repræsentanter.

Etik og ret

DJØF's betænkning har åbenlys besvær med at afgrænse etik fra ret. Man prøver sig frem og afprøver alle varianter. Mange retsregler (hvilke?) har intet med etiske normer at gøre. Nogle retsregler afspejler direkte etiske normer, nemlig de der regulerer embedsmændenes borgerkontakt. I gråzonen omkring retsregler ligger etiske normer ofte en masse og påvirker både fortolkning og anvendelse af retsreglerne.

En værdi er i sagens natur af etisk karakter, men ordet "værdi" flimrer pludselig, når man begynder at tale om retlige, politiske og etiske værdier, for så må man mene noget andet, meget mere banalt, eftersom man ellers måtte kunne oversætte vendingen "etiske værdier" med "en etisk etik".

Så vidt jeg kan se skyldes alt besværet, at betænkningen holder på to heste samtidig: en retspositivisme og en retlig polycentri, den første udelukker, den anden indbefatter etiske retskilder. Og betænkningen vil blæse og have mel i munden, men det forbliver uklart, i hvilken forstand retsregler er blottet for etik, så man klart kan skelne mellem retsregler og etiske normer.

Sagen er den enkle, at en retsregel samtidig er en etisk regel, sat til at forsvare et menneskeværdigt liv, ligesom en række andre, anderledesartede etiske regler, hvad enten de er politiske, familiecentrerede, konventionelle osv. Der er etik i retstænkningen fra først til sidst. Derudover består der mange forskelle mellem en retsetisk og en konventioneltetisk regel, f.eks. at normtærsklen er højere retlig set, alene i kraft af den præcision, hvormed retsreglen er formuleret. Derfor skal man være sig for at stresser den uskrevne etik ved at ophøje den til lov, for på sit eget plan fungerer konventionel etik som regel meget præcist, åbent for skønsomheden (den aristoteliske "phronesis", en praktisk moralsk regel af stor rækkevidde i juraen).

Fagetik

En variation af forholdet mellem etik og ret anslås i betænkningens omtale af faglighed. Den påstår ugenert, at det naturligvis er af største betydning, at embedsmænd leverer godt fagligt arbejde, men det har næppe nogen etisk værdi. Etikken går først på scenen, når man spørger bagom fagpræstationen til dens årsager, f.eks. en lav arbejdsmoral, eller ud fra fagarbejdet, om måden, hvorpå det præsenteres, f.eks. ved at tilsløre, oppuste eller nedtone nogle forhold.

Det er atter for mig at se en fejlvurdering, et udtryk for en medslæbt værdineutral fagopfattelse. Og jeg tænker ikke så meget på det sociale værdifelt, hvori alle fag er indlejret, men på det mere elementære, at fagfusk er uetisk i sig selv. Ethvert fag har indbygget normer, og lever man ikke op til dem, selv om man kunne, fuser man, faget undermineres. Ethvert fag hviler i en vision om den rette, saglige fagudfoldelse. Enhver

fagkyndig ved det, for så vidt kan fag og etik ikke adskilles.

Politiseringen

Betænkningens slutregel om rådgivning til politikerne indskærper prisværdigt klart embedsmandens pligt til saglighed og personlig politisk neutralitet, skønt flere af forbundets medlemmer under høringerne har ytret ønske om at påtage sig den politiserende embedsmandsrolle, livet blev mere spændende, fra en rolle som grå til farverig eminence.

Sammenrod af roller forvrænger livet, ikke mindre end hvis man løber fra sin rolle og det deri definerede ansvar. Jeg kan ikke se rettere, end at embedsmænd selv kun kan have interesse i en rendyrket rolle, klart forskellig fra politikerens, navnlig fordi politikere i vore dage skyder ansvaret fra sig og jager embedsmænd som syndebugke.

Det er, som om DJØF's betænkning ikke helt kan frigøre sig fra fascinationen af en politiserende embedsmandsrolle. Min

kritik går dog primært på, at den ikke skarpt nok beskriver forskellen mellem en politikers og en embedsmands rolle, den ene med fokus på magt, den anden med et fagligt tyngdepunkt, begge udstyret med et legitimt ønske om strategisk eller pædagogisk, kort sagt retorisk at formidle sin sag til andre. Det politiske magtspil rummer sin egen etik, sin egen livsretorik, som klart adskiller sig fra embedsmandens kommunikative magtspil.

Betænkningen udtrykker sig kosteligt eufemistisk, når den henviser til embedsmænd, som har "forløbet sig" eller er "kommet i klemme". Ja, det tør siges, men uanset man ønsker sig en viid professionsetik, gør man klogt i at trække grænserne klart op til andre professioner. For en udenforstående klinger det ofte hult, når man, også betænkningen, slår et stort problem op i forholdet mellem loyalitet og lydighed: den loyale tjener, som ikke ønsker at støde sin overordnede ved at sige fra over for ordrer om at begå ulovligheder, for man er vel en lydige embedsmand. Der er ikke tale om et ægte dilemma, men en simpel etisk konflikt: enten bruger man sin etiske fantasi, sætter loven over den overordnede ordrer, eller også plejer man sin karriere og sætter den overordnede højst af alt, i givet fald over loven. Civilcourage kan koste én jobbet, etisk, men dyrt. Grænseløs loyalitet kan belønne én med en stejl karriere, hvor prisen er frygten for at blive opdaget og fanget i ulovligheder. Jeg forenkler bevidst konflikten for at nå ned til det elementære, der står på spil, DJØF skal nok vide at forsvare sin egne standsinteresser i øvrigt.

For demokratiets skyld (atter en værdi, "demokrati", som betænkningen uden diskussion forudsætter) bør embedsmænd

træne i at skelne, så der ikke bliver ført massiv politik i retssale, og ej heller bliver politiseret af juridiske rådgivere. Kun ved at skelne klart kan man se, hvordan politik og ret hænger sammen, og hvordan de på hver deres vis varetager en fælles etik.

Konklusion

DJØF's betænkning går let hen over det magtspil, som foregår i enhver rådgivning, mellem embedsmand og politiker. Man kalder "magt" et diffust begreb. Det er synd, for en nærmere analyse vil vise, at al etik forudsætter et magtspil mellem mennesker. Hvor der er magt på spil, kan man kræves til ansvar, og spillet er i sin struktur enkelt: enten sætter den ene part (politiker/embedsmand) sig på magten, eller de deler den, eller den ene forsøger at tilsløre sin reelle magt over den anden (f.eks. ved som embedsmand at forholde politikerens oplysninger).

Etik i denne situation er ikke til for at eliminere magten, det lader sig ikke gøre, derimod kan den reguleres, og etikens opgave er just at lægge bidsel på, så magten ikke udfolder sig destruktivt. Åbenhed, som betænkningen varmt anbefaler, løser i sig selv mange konflikter, men man må altid regne med muligheden af et uregerligt magtbegær, og spørgsmålet er, om en etik for embedsmænd, normalt et meget civiliseret folkefærd, kommer på højde med denne indsigt, hvis den ikke i sin livsvision indbygger forestillingen om ondskab. Dette ord falder ikke ét sted i betænkningen, betegnende nok.

Forfatteroplysninger:

Svend Bjerg, lektor, dr.theol. er ansat i fagene socialetik og dogmatik ved Det teologiske fakultet, Københavns Universitet.